

el az országot. A telepesek és a lengyel állam közötti vita a Népszövetség elé került, mivel a lengyel kormány a német telepesek egy részének a birtokjogát felül kívánta vizsgálni. Egy új mítosz született: a német, akit a lengyel hatóságok üldöznek.

Pomeránia és Nagy-Lengyelország német kisebbségi vezetői aggodalommal vették tudomásul, hogy az itt élőkben nincsen nagy érdeklődés a német szellemi termékek iránt. Tragikus időszaknak bizonyult a második világháború, ismert: a németek mint az ötödik hadoszlop – részben igaznak bizonyult – vádja, a lengyelek részéről a háború után a németek tömeges kitelepítését a propaganda úgy magyarázta, hogy a németek árulását hazájuk, Lengyelország ellen az egész németiségre kiterjesztette. A szerző szerint a háború után felnőtt több lengyel nemzedéket a németellenes mítoszokba nevelték bele.

Włodzimierz Suleja "A Szolidaritás mítosza" című tanulmánya már korunkkal összefüggő történéseket vizsgált meg, annak a szakszervezetnek a mítoszáit, amely a legtöbbet tette Lengyelországban a kommunizmus bukásáért. A feladat nem könnyű: a Szolidaritás a jelen egyik jelentős szeplője, és a társadalom nagy része azonosulni tud vele. A tanulmány azokat a mozzanatokot elemzi, amelyek a szakszervezet közösségi képét határozták meg. A Szolidaritás tevékenysége az 1980-as évek elején egyszerre volt szakszervezeti harc, demokratizálódásért folytatott küzdelem és nemzeti mozgalom, mely a polgári lét autonómiáját kívánta helyreállítani.

Az 1980 és 1989 között funkcionáló mítosz lényegi elemei közé tartozott a remény, a várakozás és a félelem, illetve az emberi méltóság visszaszerzésébe és egy olyan világba vetett hit, ahol hazugság nélkül lehet élni. Ugyanakkor hiteles közösség szerveződött a Szolidaritás köré, amely képes volt olyan követeléseket közvetíteni, melyek megegyeztek a társadalom többségének akaratával. A Szolidaritás lett a demokrácia megtestesítője, ahová a bürokrácia, a hatalom visszaélései elől menekülni lehetett. Olyan közösség volt ez, amelyben otthonosan mozgott mind az értelmiségi, mind a munkás. A megegyezésben való hit volt a mítosz egyik alkotó mozzanata, hiszen a megegyezés a "közösségi akarat és értelem győzelme volt a hatalom akarata és értelme fölött". A sztrájk (legyen az általános, figyelmeztető) tovább formálta a mítoszt, hiszen ezek a sztrájkok sok esetben népünnepélyekké alakultak át, és hozzátartoztak a mindennapok világához.

A mítosz egyik alapkomponeense Lech Wałęsa személye volt, aki egyszerre volt mítosz és szimbólum. Egy személyben testesítette meg a szakszervezet egységét és jellegét: a népvézér, aki maga is munkás, és élvezi az értelmiségi elit bizalmát. A szerző sajnálkozva fejezi be a munkáját, ahogy írja, a Szolidaritáshoz fűződő mítosz egyre jobban fakul, és – annak ellenére, hogy a szakszervezet még mindig létezik – csak egy mítosz marad.

Összegezve: ebből a könyvből, ha csak a fontosabb példákat kiragadva is, megismerhetjük a lengyel közgondolkodás olyan elemeit, melynek közelebbi ismerete nélkülözhetetlen a lengyel történelem hiteles és elmélyült tanulmányozásakor. A könyv gondolkodásra, állásfoglalásra sarkall, és abban a hitben erősíti hogy nem olvasóját, hogy nem elég a történelmi tények feltárása, a nemzeti tudat elérhető – és egyben értelmezhető – rétegeit is meg kell ismernie a kutatónak.

Lagzi Gábor

JONATHAN HASLAM
THE VICES OF INTEGRITY. E. H. CARR, 1892–1982
(A vétkes integritás. E. H. Carr, 1892–1982)
 London, New York, Verso, 1999. 306 p.

E. H. Carr, a 20. század kimagasló angol történetírója olyan életrajzíróra talált, aki művében teljes összetettségében megjeleníti az embert, a történést és a nagy tudású, nagy munkabírást, igazságérzettel rendelkező, s bizonyos emberi gyöngeségekkel küzdő tudóst. A szerző a cambridge-i Corpus Christi College munkatársa, a történeti kutatások igazgatója. Nevét a *The Soviet Union and the Threat from the East, 1933–1941* (*A Szovjetunió és a Keletről jövő veszedelem, 1933–1941*) című művével tette ismertté. Carr-ról szóló életrajza a jegyzetektől kideríthetően több év munkájának a gyümölcse, s olyan hozzáértéssel és megértéssel készült, hogy hosszú időre kielégítheti a Carr életét és munkásságát értő és az iránt érdeklődő szakmai és szélesebb közönséget. A könyvből kideríthető, hogy Carr-ral, valamint Carr családjával, barátaival, kollégáival, tanítványaival az évek során többször konzultált, s ezeket a személyes beszélgetéseket éppen úgy beleötvözte munkájába, mint a Carr által írott művek, tanulmányok, ismertetések lényegi mondanivalóját. A szerzőnek sok olyan kézirat és irat van a birtokában Carrtól és személyes kapcsolatairól, amelyeknek talán egy szélesebb körű Carr-gyűjteményben lenne a helye. Így például az az *Önéletrajzi vázlat*, amelyet Carr 1980-ban készített Tamara Deutscher, Isaac Deutscher, Trockij és Sztálin életrajzírója feleségének a kérésére. Tamara és Isaac Deutscher bensőséges barátság fűzte Carrhoz, és Deutscher halála után Tamara a hetvenes években együtt dolgozott Carr-ral, amikor a nyolcvanas évek elején már nem bírta a maga elé tűzött irdatlan nagy mennyiségű

adatfeltáró és feldolgozó munkát – a maga színvonalán – egyedül vállalni. A szerző könyvét Tamara Deutscher emlékének ajánlotta, annak a személynek az emlékére, aki intellektuálisan és érzelmileg megértette Carrt, örömmel és nagy hozzáértéssel dolgozott vele, de nem adta fel saját integritását.

E. H. Carr monumentális műve a többkötetes szovjet történet, amelyet élete második felében kezdett el írni, és élete végéig fő elfoglaltsága maradt. E sorozat 1917-től 1929-ig tárgyalja a Szovjetunió történetét (utolsó kötetei társszerzőségben R. W. Davies-szel) a bolsevik forradalomtól a tervezgazdálkodás megalapozásáig, mindaddig, amíg a források biztonságosan elérhetőek voltak. Ezek a kötetek nemcsak megbízható és teljes tényanyagot tartalmaznak, hanem összetettségükben tárják fel a történések okait és következményeit.

Carr tudományos munkásságának több más kötete is nagy figyelmet keltett megjelenése idején. 1931-ben látott napvilágot Dosztojevszkijről írott életrajza, és 1933-ban (majd újból kiadva 1949-ben) *A romantikus emigránsok* (The Romantic Exiles). Ez utóbbi az 1840-es évekbeli kimagasló orosz generációról (Herzen, Bakunyin és mások), melynek tagjai reményekkel hagyták el hazájukat, s akik végül 30-40 évvel később francia, svájci vagy angol temetőkből tértek örök nyugovóra. Ezek az emigránsok életük során politikailag kiábrándultak. Carr így jellemezte őket: "életük tele lett tartégyával és frusztráltsággal", mert saját társadalmukból számkivetettek voltak – országuk állapota és szerelmi irányultsága, ízlése ugyanis két évtizeddel elmaradt Európától. Carrt nemcsak szellemi és politikai mondanivalójuk érdekelt, hanem emberi tulajdonságaik, benyomásaik, romanticizmusuk. Érdekes módon a sokak által hidegnek, emberi érzésektől mentesnek tartott Carr ebben a könyvében szembetűnően azonosult hőseivel, s bizonyos iróniával viseltetett irántuk, amelyet például Herzen nagyon értékel valna.

Még nagyobb és nemzetközibb figyelmet keltett Carr többi műve mellett az 1961-ben megjelent *What is History* című, magyarul is közzétett impozáns esszéje, amely több száz ezer példányban fogyott el, és világszerte újra és újra kiadják. Valójában az esszék az ún. Trevelyan-előadások szövegei, amelyeket Carr 1961 júniusa és márciusa között tartott Cambridge-ban, zsűfőliség megtelt előadóteremben. Ezek az előadások Collingwoodot, Croce-t, Rankét, Marxot idézve kifejezték Carr alapvető meggyőződését a fejlődésről a történelem folyamán. A több évtizedes vitához kitűnő humorral s némi cinizmussal fűszerezett okfejtés ez a mű, amely olyan alapvető kérdésekről, mint az ok és okozat, szabad akarat és meghatározottság, az egyén és társadalom viszonya, valamint az objektivitás és szubjektivitás kérdéséről ad számot.

Carr életpályája bizonyos fokokig magyarázatot nyújt munkáihoz. Művei ugyanis az érzékeny ember, a reálpolitikus tulajdonságait és felkészültségét sugározzák. Az élete második felében főleg tudósi minőségben működő Carr korábban diplomáciai szolgálatot teljesített a Foreign Office alkalmazásában, és befolyásos újságíró volt a kritikus időkben a *The Times* című napilapnál.

Cambridge-i egyetemi évei után, az első világháború idején került külügyi szolgálatba. Eleinte a cári Oroszországgal kapcsolatos kereskedelmi ügyletekkel foglalkozott, majd az új szovjet köztársaság idején több megbízatása volt. Mint fiatal diplomata részt vehetett a háborút követő béketárgyaláson. Személyes élményként élte át az oroszországi forradalmi eseményeket s következményeit – így nyerve szubjektív ösztökélést élete fő művéhez. Az 1920-as évek végén a rigai brit nagykövetségen kapott beosztást, itt határozta el, hogy megtanul oroszul és az orosz irodalmat fogja tanulmányozni. Ezeknek az éveknek volt a terméke a *The Romantic Exiles* című műve.

A negyvenes évek elején és a második világháború idején feljegyzései a Foreign Office-ban, írásai a *The Times* hasábjain véleményformáló erővel hatottak, és nagy szerepet játszottak a második világháborút követő években, majd a hidegháború időszakában. A Szovjetunióval kapcsolatos előítéletmentes véleménye és javaslatai miatt az eluralkodó hidegháborús légkörben nem jutott katedrához. De forráskutató külföldi úttjár az Egyesült Államokban és a Szovjetunióban lehetővé tették úttörő szovjetológiai munkásságát. Szóvalin parasztpolitikájának ábrázolásával, majd – ötvözve hivatali és tudósi munkáját – diplomáciai műveivel Carr egyértelművé tette kimagasló értékeit a tudományos és – hozzáértő – politikai körökben.

A kötetben szó esett – különösen a bírálói által hangsúlyozott – emberi gyengéiről. Carr hetvenes évei végéig szinte minden erejét és figyelmét munkáinak szentelte. Ugyanakkor igen rezdülékeny belső életet élve igényelte azt, hogy valaki törődjön vele mint élettárs, mint osztatlan résztvevője életének. Olyan kapcsolatot igényelt, amelyben a szellemi együttműködés alap volt, és sokáig meghatározta az érzelme és érzések összhangját. Ez mindhárom hosszabb ideig tartó kapcsolatában sikerrel működött mindaddig, míg élettársai ki nem fáradtak, mondhatni, "ki nem dőltek" e nagy és szorgalmas elme szolgálatában. A munkájának élő és abba merülő Carr már a bekövetkezett elhidegüléseken nem tudott, és – a következő megértő léleknek feltárva problémáit – nem is akart változtatni. Életrajzírója nagyon finoman és szemléletesen illesztette be Carr magánéletének e problémáját: elvárásait a szeretett lényektől és munkája miatt azok elvárásainak viszonzatlanságát. A szeretetre vágyó, igen kicsiszolt agyú, szorgalmas tudós nem tudta megoldani mások és a maga igényeinek összhangját.

Az egyébként példás műből – szinte érthetetlen módon – hiányzik a forrásjegyzék, a felhasznált irodalom kölése.